

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.982

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.17>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ЗАСАД ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ПОСТАВКИ ЯК ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ ТА ЗАСОБУ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Бондар Володимир Сергійович,

orcid.org/0000-0003-1552-4555

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Статтю присвячено дослідженню сутності, змісту, правових засад, питань організації і тактики проведення контрольованих поставок з метою протидії загрозам національній безпеці держави. Зазначається, що сучасні цифрові технології, окрім переваг, активізували процеси вдосконалення правопорушниками способів приховання слідових комплексів. Це потребує зміни підходів органів правопорядку до пошуку, збирання, аналізу та використання інформації, яка має потенційне доказове значення у кримінальному провадженні. Аналізуються різні підходи до оцінювання організації і тактики проведення контролю даної форми за вчиненням злочину. Визначаються об'єкти, предмети, суб'єкти, завдання та інші елементи контрольованої поставки як негласної слідчої (розшукової) дії/оперативно-розшукового заходу. Акцентується увага на потенційних ризиках під час її проведення. Доведено необхідність ретельного планування даної негласної слідчої (розшукової) дії, яке має охоплювати створення системи умов такого заходу зі збитковою надійністю, яка має забезпечити його успішне проведення навіть у нештатній ситуації з мінімальним ступенем ризику. На підставі результатів проведеного дослідження запропоновані рекомендації правового й організаційно-тактичного характеру, які сприятимуть підвищенню ефективності вирішення завдань під час проведення оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: злочини у сфері національної безпеки, досудове розслідування, кримінальний процес, контроль за вчиненням злочину, контрольована поставка, негласні слідчі (розшукові) дії.

Bondar Volodymyr. Improvement of legal and organizational-tactical principles for controlled delivery as a form of control over the commitment of crime and a means of combating threats to national security

The article is devoted to the study of the essence, content, legal principles, issues of organization and tactics of conducting controlled deliveries in order to counteract threats to the national security of the state. It is noted that modern digital technologies, in addition to their advantages, have activated the processes of improving the methods of concealing trace complexes by offenders. This requires a change in the approaches of law enforcement agencies to the search, collection, analysis and use of information that has potential evidentiary value in criminal proceedings. Various approaches to assessing the organization and tactics of conducting this form of control over the commission of a crime are analyzed. The objects, subjects, subjects, tasks and other elements of controlled deliveries as a covert investigative (search) action/operational and investigative measure are determined. Attention is focused on potential risks

during its conduct. The need for careful planning of this covert investigative (search) action has been proven, which should include the creation of a system of conditions for such an event with loss-making reliability, which should ensure its successful implementation even in an emergency situation with a minimal degree of risk. Based on the results of the study, recommendations of a legal and organizational-tactical nature have been proposed that will contribute to increasing the efficiency of solving tasks when conducting operational-search activities.

Key words: crimes in field of national security, pre-trial investigation, criminal process, control over commission of crime, controlled delivery, covert investigative (search) actions.

Постановка проблеми. У ч. 5 ст. 3 Закону України «Про Національну безпеку України» закріплені пріоритети державної політики у сфері національної безпеки й оборони, які, своєю чергою, визначаються, серед іншого, у Стратегії Національної безпеки України (далі – Стратегія). Згідно з п. 33 розд. III зазначеної Стратегії визначено, що «Україна бере активну участь у протидії тероризму, розповсюдженню зброї масового ураження, міжнародній злочинності, наркоторгівлі, торгівлі людьми, політичному та релігійному екстремізму, нелегальній міграції, кіберзагрозам».

Зазначені положення конкретизуються визначенням суб'єктів протидії, зокрема у кримінальному провадженні. Так, згідно зі ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), до підслідності органів безпеки віднесено досудове розслідування злочинів в актуалізованих сферах, тобто передбачених у ст. ст. 258, 258⁶, 305 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Положеннями ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначені суб'єкти здійснення оперативно-розшукової діяльності, якими в системі Служби безпеки є оперативні підрозділи Центрального управління, регіональних органів і органів військової контррозвідки.

Аксіоматичним є твердження, що ключовою та необхідною умовою для успішного виявлення, розкриття та документування більшості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів узагалі та контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів зокрема, а також викриття осіб, винних у їх скоєнні, є наявність у розпорядженні сторони обвинувачення відповідних обсягу та якості інформації:

1) про предмет кримінального правопорушення – наркотичні засоби, психотропні речовини, їхні аналоги або прекурсори, зброю, вибухові речовини, частини наріз-

ної вогнепальної зброї, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації;

2) про безпосередній зв'язок із цим предметом окремої особи/ кола осіб.

Практика демонструє, що найбільш ефективні методи протидії органів правопорядку України незаконному обігу наркотичних засобів такі:

1) співробітництво з особами, які здійснюють сприяння органам правопорядку на конфіденційній основі. Так, наприклад, співробітники національних спецслужб і органів правопорядку отримують первинні дані про наркотичні засоби, які переправляються в Україну контрабандним шляхом, здебільшого з конфіденційних джерел (80%);

2) з метою викриття фігурантів, які мають міжнародні зв'язки, у діяльності оперативних підрозділів українських органів правопорядку широко використовується такий комплексний оперативно-розшуковий захід, який має правову основу, – контроль за вчиненням злочину у вигляді контрольованої поставки.

Доцільність проведення операцій із контрольованих поставок виникає в разі виявлення співробітниками уповноважених оперативних підрозділів Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, Національної поліції та іншими зацікавленими відомствами заборонених речовин у вантажах, міжнародних поштових відправленнях, транспортних засобах і ручній поклажі.

Проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії потребує підвищеної уваги внаслідок великої імовірності виникнення ситуацій, за яких навіть відступ від установленого процесуального порядку їх проведення може призвести до порушень законності.

Водночас численні трансформації сьогодення суттєво впливають на своєчасність і якість отримуваної інформації. Серед цих чинників варто зазначити такі:

- доступність будь-якого виду зв'язку, месенджера, соціальної мережі;
- можливість як тривалого зберігання, так і негайного знешкодження листування на окремих носіях інформації;
- використання численних відкритих, корпоративних закритих і навіть «таємних» (з у край низькою імовірністю витоку інформації та контролю їх органами правопорядку) соціальних мереж, месенджерів, ресурсів¹, зазвичай із суто протиправною метою (наприклад, збут і придбання наркотичних засобів, зброї);
- масове вживання знакових систем, а також фото-, відеозображень замість традиційного текстового письма для вираження емоцій, станів, заміни ними цілих пропозицій;
- гранична текстова лаконічність, використання корпоративного жаргону, довільного вживання багатьох слів, завуальованих фраз і умовностей;
- переправлення заборонених речовин, предметів через державний кордон України в господарських валізах у вигляді продуктів харчування тощо;
- використання розрахунків між членами злочинної групи через електронні гаманці у криптовалюті;
- можливість організації конференцзв'язку за допомогою телефону, комунікатора або синхронне оповіщення всіх адресатів.

Зазначене має орієнтувати слідчого у взаємодії з оперативними співробітниками на формування комплексу взаємодоповнювальних доказів, які дозволять однозначно інтерпретувати зафіксовані ознаки кримінально-протиправної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу констатувати, що, зокрема, такі представники наук кримінально-правового циклу, як О. П. Бабіков [1, с. 15–20], Б. І. Бараненко, Ю. В. Баулін, І. В. Гора, М. Л. Грібов, Т. І. Гук [4, с. 251–258], А. В. Іщенко, В. А. Колесник, В. В. Комашко, М. В. Корнієнко [9, с. 278–283], Г. Р. Крет [10, с. 132–136], В. В. Лисенко [12, с. 279–294], О. В. Одерій, В. Л. Ортинський, О. О. Подобний, М. А. Погорець-

кий, Д. Б. Сергєєва, О. М. Стрільців, І. Л. Рудницький, Я. О. Тализіна, О. С. Тарасенко [14, с. 21–25], Л. Д. Удалова, О. І. Хараберюш, К. О. Чаплинський, С. П. Чумак [16, с. 383–386], О. П. Федотов [15, с. 77–80], В. М. Шевчук, Б. В. Щур, Ю. М. Черноус, у тих чи інших аспектах досліджували практику застосування контрольованої поставки як засобу протидії злочинам.

Виділення не вирішених частин проблеми. Водночас наявні теоретичні здобутки із цього питання потребують узагальнення та детального розгляду, щоби виявити ключові негативні чинники, які характеризують комплекс засобів протидії загрозам національній безпеці.

Мета статті. Ставляться за мету виявлення та теоретичний розгляд загальних засад контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням злочину, формулювання на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правових і організаційно-тактичних засад цієї негласної слідчої (розшукової) дії як засобу протидії загрозам національній безпеці.

Виклад основного матеріалу. Контрольована поставка – це форма контролю за вчиненням злочину, яка полягає в організації і здійсненні оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, увезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її території) товарів, предметів і речовин, зокрема й заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України.

Дослідження практики діяльності уповноважених оперативних підрозділів свідчить про те, що найбільш ефективними й доступними методами виявлення, документування та розкриття злочинів у сфері національної безпеки України є: оперативно-технічний, агентурний і кримінальний процесуальний.

Сутністю першого методу виявлення та розкриття злочинів є здійснення оперативно-розшукової діяльності шляхом застосування співробітниками уповноважених оперативних підрозділів, переважно в негласній формі, методів і засо-

¹ Зокрема й інтернет-майданчики, які не мають індексації в пошукових системах: Dark-net, Dark Web, Deepnet, Deep Web, Invisible Web, Hidden Internet.

бів, закріплених у законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» і «Про контррозвідувальну діяльність», використання моніторингу та системного аналізу інформації, розміщеної в цифровому середовищі мережі «Інтернет», зокрема й у її частині, яка не індексується. Перевага даного методу в тому, що він є інтуїтивно зрозумілим і в поєднанні з аналітикою великих даних, можливостями машинного навчання дозволяє якщо не сформувати цілісну картину інтернет-простору, то принаймні локально припиняти кримінально-протиправну діяльність у деяких загрозливих сегментах.

Другий метод – агентурний, який навіть у сучасних умовах не втратив своєї значущості. Пояснити дану тезу можна тим, що отримувана значуща інформація не може розв'язати ключової проблеми, яка виникає у процесі виявлення, документування та розкриття злочинів із використанням цифрових технологій, – високого рівня анонімності фігурантів. Стосовно тематики даної публікації, агентурний метод цілком придатний для «оперативної гри» під час проведення такого комплексного і складного з тактичного погляду оперативно-розшукового заходу, як контрольована поставка.

Третім методом виявлення, документування та розкриття злочинів, які вчиняються проти основ національної безпеки України з використанням цифрових технологій, є кримінальний процесуальний.

Контрольована поставка є поєднанням даних методів, охоплює елементи інших оперативно-розшукових заходів (негласних слідчих (розшукових) дій) і проводиться в комплексі з ними: аудіо-, відео-контроль особи, спостереження за особою, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, із залученням осіб до конфіденційного співробітництва тощо, а також із гласними слідчими (розшуковими) діями у рамках тактичних комплексів (обшуками, різновидами слідчого огляду тощо).

Зазначимо, що організація підготовки та проведення досить складних комплек-

сів щодо відвернення, припинення, документування, розкриття та розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень має базуватися на багаторівневій системі нормативного регулювання. Елементами цієї системи, залежно від характеру та ролі регульованих правовідносин, є чотири відносно самостійні блоки:

- які встановлюють загальні положення оперативно-розшукової, контррозвідувальної та кримінальної процесуальної діяльності;

- які регламентують діяльність окремих суб'єктів оперативно-розшукової, контррозвідувальної та кримінальної процесуальної діяльності;

- які регламентують правовідносини, що виникають під час вирішення окремих завдань оперативно-розшукової, контррозвідувальної та кримінальної процесуальної діяльності;

- які встановлюють заходи захисту конституційного права громадян на недоторканість особистого життя.

До першого блоку нормативно-правових актів варто віднести Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України.

Кримінальний кодекс, зокрема, визначає ознаки складів кримінальних правопорушень (з огляду на їх усталений поділ на об'єктивні та суб'єктивні), дає змогу правильно встановити місце відповідного роду діянь у системі кримінально-правових заборон, здійснювати відмежування від суміжних актів поведінки, довести їх під час кримінального процесуального доказування (доведення). Окрім того, установлення наявності ознак тяжкості злочину є підставою для проведення окремих оперативно-розшукових/контррозвідувальних заходів, негласних слідчих (розшукових) дій (зокрема, передбачених ст. ст. 260, 261, 262, 263, 264, 267, ч. 2 ст. 269, 269¹, 270, 271, 272, 274 КПК України, які проводяться виключно у кримінальних провадженнях про тяжкі й особливо тяжкі злочини). Закріплення комплексу кримінально-правових заборон є однією з гарантій дотримання законності конституційних прав і свобод громадян (гарантованих ст. ст. 27, 28, 30, 31, 32, 55, 59 Основного закону) під час проведення оперативно-розшукових і контрроз-

відувальних заходів, негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 162, 163, 182, 328, 356, 365, 370, 372 КК України).

КПК України визначає порядок взаємодії слідчого, дізнавача та прокурора й оперативних підрозділів у кримінальному провадженні (ст. ст. 40, 41, 571 КПК України). Про взаємодію опосередковано йдеться в інших статтях КПК України, зокрема:

1) у регламентації виконання окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у рамках міжнародного співробітництва (ст. 4 КПК України, розд. IX КПК України);

2) під час процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням (ст. 36 КПК України). Наприклад, формами участі прокурора в негласних слідчих (розшукових) діях (далі – НС(Р)Д) є: доручення провести НС(Р)Д слідчому, участь у проведенні НС(Р)Д оперативним підрозділом, доручення провести НС(Р)Д оперативним підрозділом, а також надання вказівки слідчому на проведення НС(Р)Д, ухвалення рішення про використання результатів НС(Р)Д у доказуванні тощо;

3) у разі доручення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділом (ст. ст. 40, 41 КПК України) тощо.

Кримінальний процесуальний закон визначає обставини, які підлягають доказуванню (установленню) у кримінальному провадженні (ст. ст. 91, 485 КПК України), види доказів (ст. ст. 84–90 КПК України), способи їх збирання і оцінювання (ст. ст. 93, 94 КПК України), закріплює процесуальний порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді (зокрема, у разі порушень кримінально-правових заборон, передбачених розд. I, II, VI, VII (ст. ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України (ст. 250 КПК України)), слугує основою для визначення прийомів отримання оперативно-розшукової інформації та процедур її використання у кримінальному провадженні, адже згідно із ч. 2 ст. 99 КПК України, матеріали оперативно-розшукової діяльності, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшу-

кову діяльність» за умови їх відповідності вимогам цієї статті, можуть використовуватись у кримінальному провадженні як докази. Безпосередньо процесуальний порядок і умови проведення контрольованої поставки регламентуються гл. гл. 21 і 43 КПК України [1, с. 15–20].

До другого блоку законодавчих актів, які становлять нормативну основу проведення оперативно-розшукової/контрольованої діяльності, можна віднести закони так званого статусного розуміння, які регламентують діяльність окремих суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, які закладають основи розмежування повноважень уповноважених оперативних підрозділів. До їх числа насамперед належать закони України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. № 2229–XII, «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580–VIII, «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. № 1698–VII, «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 р. № 1150–IX, «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 р. № 794–VIII (цікавою в контексті даної наукової розвідки виглядає позиція, закріплена в п. 7¹ ч. 5 розд. VI зазначеного Закону щодо доповнення ч. 1 ст. 8 таким положенням: «з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених ст. ст. 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України»), «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 р. № 661–IV та деякі інші. Окрім того, згідно з п. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплено право оперативних підрозділів проводити контрольовану поставку товарів, предметів і речовин, зокрема й заборонених для обігу, у фізичних і юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь [6].

До третього блоку законодавчих актів, які становлять правову основу опера-

тивно-розшукової/контррозвідувальної діяльності, належать закони, які регулюють відносини, що виникають під час вирішення окремих її завдань. Серед них можна назвати Митний кодекс (далі – МК) України, у розд. XVII якого визначено мету та загальний порядок контролюваної поставки, зокрема й під негласним контролем (ст. ст. 456, 457 МК України). Окрім того, згідно з положеннями ч. 2 ст. 19 Закону України від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», допуск в обіг «наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, а також рослин, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, для проведення контрольованої поставки, оперативної закупки, слідчого експерименту, спеціального слідчого експерименту, відбору зразків для проведення дослідження та експертизи цих засобів і речовин, інших оперативно-розшукових заходів підрозділами, які відповідно до закону мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, дозволяється без ліцензії». Порядок проведення контрольованої поставки наркотичних засобів регламентований ст. 4 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними». Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII (ст. 7) передбачено можливість використання технічних засобів контролю та прослуховування телефонних та інших переговорів, візуального спостереження як заходів убезпечення осіб, щодо яких здійснюються заходи з гарантування безпеки [5]. У ст. 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV надано право Службі безпеки України на проведення оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів, спрямованих на запобігання терористичній діяльності, виявлення та припинення терористичної діяльності, зокрема й міжнародної, а також на оперативно-пошукові заходи в системах і каналах електронних комунікацій, які можуть використовуватися терористами. У Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби

з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. № 3341-XII визначено двоєдину мету боротьби з організованою злочинністю: 1) установа контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація; 2) усунення причин і умов існування організованої злочинності. У ст. 22 Закону України «Про поштовий зв'язок» на операторів поштового зв'язку покладений обов'язок сприяти проведенню оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів на об'єктах своєї поштової мережі та вживати заходів для недопущення розголошення фактів їх проведення.

Особливу роль у правовому регулюванні проведення контрольованих поставок виконують законодавчі акти, які забезпечують механізм захисту конституційного права громадян на недоторканість приватного життя під час проведення оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів, негласних слідчих (розшукових) дій. Специфікою цього блоку законодавчих актів є те, що зазначені заходи напряду не регламентуються, але встановлюють деякі обмеження на збирання інформації про приватне життя громадян. До числа таких варто віднести закони України «Про захист персональних даних», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», деякі інші.

До правової основи проведення контрольованих поставок належать також інші нормативно-правові акти державних органів, метою створення яких, як відомо, є створення механізмів реалізації вже ухвалених законів. За загальною вимогою, підзаконні нормативно-правові акти мають відповідати закону, містити норми права, які конкретизують, деталізують і організаційно забезпечують дію закону.

Так, п. 1.12.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р.

№ 114/1042/516/1199/936/1687/5, зазначено, що «контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України» [7].

Окремі положення даного заходу регламентуються закритими підзаконними нормативно-правовими актами.

Окрім того, у доктрині зазначається, що «істотна роль у правовій регламентації кримінального провадження відведена загальнови́знаним нормам і принципам міжнародного права, що містяться в міжнародних документах у сфері охорони і захисту прав людини, які умовно можна поділити на дві групи: міжнародні документи у сфері охорони і захисту прав людини та міжнародні договори про правову допомогу» [1, с. 15–20; 10, с. 132–136].

Мова, зокрема, іде і про міжнародно-правові норми: ст. 11 Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин» (1988 р.) [8]; ст. 2, 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); ст. 73 гл. 3 (Наркотики) розд. III Шенгенської конвенції (1990 р., ст. 73 гл. 6 розд. III «Поліція та безпека»); ст. 12 Конвенції ЄС про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (2000 р.) тощо. Наприклад, у конвенціях ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів (ст. 11), «Проти транснаціональної організованої злочинності» (ст. 2) контрольовані поставки віднесені, поряд з електронним спостереженням і агентурними операціями, до спеціальних методів розслідування, а не до оперативно-розшукових заходів. У типовому посібнику ООН щодо підготовки співробітників антинаркотичних органів охорони правопорядку, зокрема, зазначено: «Контрольовані поставки є ефективним методом

забезпечення дотримання законів про наркотики, який дозволяє посадовим особам правоохоронних органів різних країн виявляти членів міжнародних організацій щодо незаконного обігу наркотиків, які здійснюють поставки наркотичних засобів або психотропних речовин через міжнародні кордони. Цей оперативний метод потребує тісної співпраці правоохоронних органів, а також ретельного планування своєї діяльності та її точного виконання». Але якщо в Конвенції ООН 1988 р. йшлося про контрольовану поставку стосовно наркотичних засобів і психотропних речовин, то у ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. сформульоване визначення контрольованої поставки стосовно «партій вантажу, які викликають підозру» [8]. Окрім того, у ч. 4 ст. 20 зазначеної Конвенції передбачено також, що рішення про використання контрольованих поставок на міжнародному рівні можуть за згодою зацікавлених держав-учасників включати такі методи, як «перехоплення вантажів та залишення їх неторканими або їхнє вилучення або заміна, повністю або частково». Про використання «методу контрольованої поставки» ідеться у ст. 108 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах».

Контрольована поставка проводиться тоді, коли виявлена контрабандна або інша партія наркотичних засобів, зброї, частин нарізної вогнепальної зброї переміщується через території декількох країн або в межах однієї країни, перетину адміністративних кордонів, областей, територіальних громад, і є згода правоохоронних органів цих країн на забезпечення відповідного контролю за цим вантажем на всій території обслуговування. Така негласна слідча (розшукова) дія (оперативно-розшуковий захід) дозволяє виявити осіб, злочинні групи, організовані групи, спільноти, відповідальні за незаконне переміщення предмета контрольованої поставки, а не обмежуватись лише простим вилученням його з незаконного обігу. Окрім того, застосування даного методу сприятиме викриттю керівних структур наркобізнесу, виявленню їхніх міжнародних зв'язків, а також оперативному проникненню у зло-

чинні спільноти, створенню резидентур у країнах виробництва та збуту наркотичних засобів. Контрольована поставка дозволить установити не тільки постачальників і отримувачів заборонених вантажів, але й максимальну кількість другорядних учасників злочинів, канали та маршрути транспортування, способи маскування. Головний принцип контрольованої поставки полягає в тому, що затримання фігурантів за сприятливого результату операції здійснюється тільки на заключному її етапі.

Під час планування будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії, зокрема й контрольованої поставки, доцільним є урахування чотирьох моментів: перший пов'язаний із вибором дії, яка базується на оцінці можливостей отримання інформації різного призначення, другий – з вибором структури НС(Р)Д, яка визначає тактику її здійснення, третій аспект пов'язаний із забезпеченням його конспірації, четвертий – забезпеченням прав і свобод осіб.

На нашу думку, алгоритм створення ідеальної моделі контрольованої поставки, яка мінімізує чинники ризику, можна подати так:

1) визначення конкретної цілі контрольованої поставки.

Обов'язковими умовами проведення контрольованої поставки виступають такі:

- наявність у провадженні уповноваженого оперативно-розшукового підрозділу оперативно-розшукової справи або відкритого органом досудового розслідування кримінального провадження;

- відсутність ризиків посягання на життя або завдання особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень, поширення речовин, небезпечних для життя багатьох людей;

- забезпечення належного контролю за товаром.

Рішення про проведення контрольованої поставки, контрольованої або оперативної закупки ухвалює шляхом винесення постанови:

- у межах кримінального провадження – прокурор. Відповідно до положень ч. 4 ст. 246 КПК України, виключно прокурор має право ухвалити рішення про проведення такої негласної (слідчої) розшукової дії, як контроль за вчиненням злочину;

- у межах оперативно-розшукової справи – керівник (заступник) уповноваженого підрозділу, що погоджується із прокурором (у разі документування ознак злочину на стадії готування відповідна реалізація повинна здійснюватися після встановлення обставин скоєного злочину).

Так, у кримінальному провадженні № 22019180000000003 стосовно ОСОБА_4, уродженця м. Вулканешти Республіки Молдова, гр-на Республіки Молдова, який обвинувачується в учиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 27, ч. 3 ст. 305, ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 311, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 311 КК України, та ОСОБА_5, уродженця м. Ковель, гр-на України, який обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 305, ч. 2 ст. 27, ч. 3 ст. 305, ч. 2 ст. 311, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 311 КК України, винуватість обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень, за встановленими судом обставинами, з-поміж інших, досліджених у судовому засіданні доказів, підтверджена:

- протоколом за результатами проведення оперативно-розшукового заходу – оперативної закупки;

- протоколом за результатами проведення оперативно-розшукового заходу – аудіо-, відеоконтролю особи;

- протоколом за результатами проведення оперативно-розшукового заходу – візуального спостереження за особою;

- протоколом за результатами проведення негласного оперативно-розшукового заходу за оперативно-розшуковою справою, відповідно до якого на підставі ухвали слідчого судді здійснено зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж з абонентського номера мобільного зв'язку;

- протоколом за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії – візуального спостереження за особою;

- протоколом за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контролю за вчиненням злочину [2].

О. С. Тарасенко щодо цього слушно зазначив: «<...> залежно від виду злочину на момент проведення контролю за вчиненням злочину в діях особи можуть убачатися ознаки підготовки злочину (і тоді

присутні підстави проведення їх як ОРЗ), а можуть убачатися ознаки закінченого злочину (і тоді присутні підстави для проведення їх як НСРД)» [14, с. 22];

2) визначення і врахування сил, засобів і ресурсів, зокрема й інформаційних, які наявні в розпорядженні слідчого й оперативного співробітника;

3) детальна розробка всіх можливих способів дій, спрямованих на здійснення зазначених заходів;

4) виявлення множинності результатів раніше розроблених варіантів здійснення НС(Р)Д;

5) аналіз і оцінювання раніше розроблених варіантів дій, виходячи із критерію найменшого ризику, вибір варіанту з найменшим ступенем ризику;

6) подальша оптимізація обраного варіанту з метою зниження ризику та підвищення ефективності в досягненні поставлених цілей.

Тому контрольована поставка, як триваючий складний оперативно-розшуковий захід, потребує ретельного планування та пропрацювання, які мають передбачати створення системи умов такого заходу з надлишковою надійністю, яка забезпечить його успішне завершення навіть у нештатній надзвичайній ситуації за мінімального ступеня ризику. У комплексному плані, який має складатися для її проведення, мають бути зазначені заходи, пов'язані із забезпеченням конспірації та безпеки учасників. Доцільно передбачити можливе проведення оперативних комбінацій відволікаючого плану, обґрунтувати потребу у грошових коштах тощо, а також:

- документування факту виявлення контрольованої зброї, частин нарізної вогнепальної зброї, наркотичних засобів тощо;

- негласний експрес-аналіз виявлених предметів, речей і документів із метою виявлення латентних і закріплення слідів контактної взаємодії тощо;

- проведення оперативно-розшукових заходів щодо встановлення відправників предмета поставки, документування їхньої кримінально-протиправної поведінки;

- встановлення взаємодії з уповноваженими оперативними підрозділами, на території обслуговування яких належить здійснювати подальший хід операції;

- ужиття заходів щодо шифрування факту проведення контрольованої поставки, зокрема й використання спеціальних засобів, а також дотримання графіка переміщення вантажу;

- використання спеціальних технічних засобів;

- ужиття заходів щодо встановлення місцезнаходження адресата контрольованого вантажу, аудіо-, відеоконтроль, організація зовнішнього спостереження за ним; фіксування моменту доставки вантажу, місця розвантаження, виду транспортних засобів і їхніх ідентифікаційних ознак, а також фігурантів;

- розрахунок сил і засобів для проведення заключного етапу операції;

- вироблення тактичних прийомів, пов'язаних із документуванням дій фігурантів і їх затриманням;

- визначення переліку та послідовності процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів, проведення яких є необхідним після затримання отримувачів контрольованих засобів.

Суб'єктом, який фактично переміщує контрольовані предмети, може бути:

1) особа, обізнана про незаконний характер переміщення контрольованих предметів, яка вчиняє кримінально-протиправне діяння;

2) особа, яка перетинає державний кордон України в певному напрямку, не обізнана про кримінально-протиправний характер контрабандного переміщення, про справжній зміст речей, яка використовується правопорушниками «утемну» [3];

3) співробітник уповноважених оперативних підрозділів, який виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, під прикриттям;

4) особа, яка на конфіденційній основі сприяє органам правопорядку («штатні та нештатні негласні співробітники, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України» (посилання на Закон про організаційно-правові засади)).

Ще одним видом розглядуваної форми контролю за вчиненням злочину є контроль за поштовими відправленнями

у випадках, коли предметом відправлень стають, наприклад, наркотичні засоби. Можливості для здійснення контрольованих поставок такої категорії з'являються в разі їх виявлення в посилках, листах під час сортування на локаціях зв'язку. Також виокремлюються контрольовані поставки вантажу, який переміщується в супроводженні кур'єра. У таких ситуаціях може застосовуватись спостереження за особою, яка супроводжує чи доставляє предмет поставки, з боку співробітників оперативних підрозділів або конфідентів, що дозволяє більш якісно контролювати поведінку фігуранта.

З урахуванням зазначеного, об'єктами контрольованої поставки в усіх випадках необхідно розглядати охоронювані Законом України про кримінальну відповідальність суспільні відносини у сфері національної безпеки у відповідних сферах.

Місце та час (терміни) нормативно не визначені.

Організація контрольованих поставок, як і будь-який складний, триваючий засіб оперативно-розшукової діяльності, який застосовується з метою протидії триваючим злочинам, а також окремим стадіям злочину, має декілька основних етапів, як-от:

- розвідувально-пошукові заходи з виявлення фактів незаконного транспортування наркотичних засобів;
- документування фактів незаконного транспортування наркотичних засобів, яке передбачає проведення всього комплексу заходів, пов'язаних з оглядом місця події, виявленням і фіксуванням слідів кримінально-протиправної діяльності фігурантів, оформленням документації процесуального значення;
- реалізація заходів щодо забезпечення негласного контролю за переміщенням наркотичних засобів і осіб, які їх супроводжують, протягом усього маршруту, з моменту виявлення до отримання адресатом;
- виявлення інших злочинів, зокрема й закінчених, після виконання суб'єктами їх учинення, суб'єктивної сторони складу злочину;
- захоплення (затримання) отримувачів вантажу, предмета контрольованої поставки та викриття максимально повної

кількості осіб, причетних до незаконних дій із предметом злочину.

Під час підготовки до здійснення контрольованої поставки наркотичних засобів рекомендуємо дотримуватись умов, які забезпечують ефективне застосування даного методу, як-от:

- відсутність перепон з боку законодавств та правоохоронних органів країн, через території яких буде здійснюватися контрольоване переміщення наркотичних засобів;
 - факт виявлення правоохоронними органами наркотичних засобів не є відомим фігурантам, які здійснюють незаконне переміщення, а також особам, які супроводжують даний вантаж, та не набув розголошення;
 - імовірність установа організаторів незаконної поставки наркотичних засобів, оптових збувальників, перекупників наркотичних засобів є досить реальною та виправдовує проведення контрольованої поставки;
 - наявні всі передумови для забезпечення відповідного контролю за незаконним вантажем протягом усього його переміщення та гарантована можливість вилучення даного вантажу в будь-якому місці за маршрутом слідування;
 - належний запас часу від виявлення незаконного вантажу для розроблення із представниками регіональних підрозділів, компетентними органами інших країн, через які буде здійснюватися контрольована поставка, ретельно погодженого плану спільних дій;
 - можливості засобів комунікації цілком дозволяють забезпечити надійний контакт між представниками правоохоронних органів держав, територіальних підрозділів, які залучають до проведення операції.
- Великого значення під час проведення контрольованої поставки набуває забезпечення збереженості виявлених наркотичних засобів. Організатори й учасники операції повинні мати на увазі, що наркотики з якихось причин можуть призупинити переміщення наркотичних засобів або будь-якої миті розпорядитися ними на власний розсуд. Тому в разі отримання даних про те, що перевізники наркотиків запідозрили власне виявлення, операція

з контрольованої поставки на будь-якому етапі негайно припиняється з паралельним уживанням заходів із затримання вантажу та його володільців.

У практиці та теорії існують різні класифікації контрольованих поставок.

Поряд із відомими класифікаціями пропонуємо поділ контрольованих поставок на звичайні та підмінні.

Під час проведення звичайної контрольованої поставки виявлені наркотичні засоби з незаконного обігу не вилучаються. У разі підмінної контрольованої поставки наркотичні засоби підлягають вилученню, а натомість використовується муляж. Метод підмінної контрольованої поставки також називається «чистими» операціями.

Він усуває небезпеку втрати наркотичних засобів, надає більше можливостей під час організації спостереження за вантажем і кур'єрами. У практиці можливий комбінований варіант, коли наркотичні засоби підмінюються частково.

Залежно від характеру дій фігурантів контрольовані поставки можна класифікувати на супроводжувані та такі, що не супроводжуються кур'єрами. Необхідно завжди враховувати наявність супроводження та ймовірність контрспостереження з боку фігурантів, своєчасно виявляти цих осіб, їхні прикмети, настановні дані, транспорт, на якому ці особи переміщуються, та повідомляти учасникам операції із проведення контрольованої поставки.

Тактика контрольованої поставки може видозмінюватись і залежно від способу незаконного транспортування, виду транспорту – вантажні, контейнерні перевезення, багаж, ручна поклажа, поштове відправлення, авіаційним, залізничним, водним, автомобільним транспортом.

Ініціатива такого роду операції має виходити від уповноважених оперативних підрозділів відповідних органів правопорядку чи спеціальних служб. Оперативні підрозділи зобов'язані:

- ужити заходів для збереження в таємниці інформації про факт виявлення вантажу з наркотичними засобами, забезпечення його недоторканості;

- з урахуванням ситуації, що склалася, провести комплекс необхідних дій щодо

з'ясування особи фігурантів, документування їхньої кримінально-протиправної діяльності;

- розробити план проведення операції, за необхідності передбачити створення оперативної групи для його реалізації;

- організувати взаємодію з територіальними підрозділами, у зоні обслуговування яких передбачається слідування вантажу з наркотичними засобами;

- спільно з іншими суб'єктами операції відпрацювати надійну систему негласного контролю за переміщенням наркотичних засобів і осіб, які їх супроводжують, установлення та подальшого викриття перевізників, отримувачів, розповсюдників і збувальників у пункті кінцевого призначення.

Під час виявлення забороненого вантажу особливо важливим є правильне документування самого факту його незаконного транспортування. Під час проведення огляду предмета контрольованої поставки є недопустимим залишення слідів, які б могли дати перевізнику підстави для підозри. Перед початком огляду необхідно уважно оглянути весь вантаж (схованку) для виявлення контрольних міток і пристроїв, які дозволяють володільцю встановити факт виявлення, відкриття і огляду, також потрібно знати, що контрольні мітки можуть бути й усередині вантажу, який перевіряється. Якщо це можливо, розпакування вантажу, вилучення предмета поставки, маркування, підміна та перепакування мають проводитись у надійному місці з найменшою кількістю учасників і виключити доступ сторонніх осіб, із залученням фахівця. Учасники операції зобов'язані звернути увагу на виявлення та фіксацію будь-яких матеріальних слідів-відображень та інших речових доказів, які могли би бути використані для встановлення факту контактної взаємодії фігурантів із предметом контрольованої поставки та доведення їх причетності до злочину.

Ретельно вивчається документація на виявлений вантаж із метою встановлення осіб, пов'язаних із його відправленням, транспортуванням, отриманням, за адресою отримувача встановлюється спостереження, що сприяє більш повному та швидкому виявленню всіх співучасників злочину.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підбиваючи підсумки розгляду контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням злочину та засобу протидії загрозам національній безпеці, зазначимо, що даний метод являє собою складний

і в тактичному, і в організаційному сенсі захід (негласну слідчу (розшукову) дію), проведення якого дозволяє в сучасних умовах ефективно виявляти, розкривати злочини даної категорії, документування яких традиційними методами не є можливим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабіков О.П. Проблемні питання використання як доказів у кримінальному провадженні матеріалів контрольованої поставки, оперативної закупки. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали Постійно діючого науково-практичного семінару, 17 жовтня 2014 р. / редкол. : С.Є. Кучерина (гол. ред.) та ін. Харків : Право, 2014. Вип. 6. С. 15–20.
2. Вирок Залізничного районного суду м. Львова від 24 січня 2023 р. Кримінальне провадження. Справа № 460/3289/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108546776>.
3. Вирок Кролевецького районного суду Сумської області від 21 вересня 2022 р. Кримінальне провадження № 22020200000000060. Судове провадження № 1-кп/579/142/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106382335>.
4. Гук Т.І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 251–258.
5. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.12.2024).
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
7. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 11.12.2024).
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Дата підписання Україною: 16 березня 1989 р. Набуття чинності для України: 27 листопада 1991 р. (Конвенцію ратифіковано постановою ВР № 1000–XII (1000–12) від 25 квітня 1991 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 09.01.2025).
9. Корнієнко М.В. Організаційно-тактичні засади проведення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2021. № 67. С. 278–283.
10. Крет Г.Р. Контроль за вчиненням злочину: нормативне закріплення та практика проведення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. № 51. С. 132–136.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
12. Лисенко В.В. Використання даних оперативно-розшукових заходів у доказовому процесі збуту наркотичних засобів, психотропних речовин. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 4 (104). С. 279–294.
13. Подобний О.О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навчально-методичний посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.

14. Тарасенко О.С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 2 (10). С. 21–25.

15. Федотов О.П., Авдєєв О.Р. Суб'єктний склад контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. № 15. Т. 1. С. 77–80.

16. Чумак С.П. Особливості проведення контрольованої поставки наркотичних засобів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства в цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 травня 2021 р.: у 2 т. / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 383–386.

17. Правові та організаційні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій : навчальний посібник / І.Р. Шинкаренко та ін. ; за заг. ред. І.Р. Шинкаренка. Харків : Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» ; Факт, 2022. 347 с.